

הרב אריאל בראלי

תאונת דרכים על פי דיני נזיקין

תיאור המקרה

נהג רכב הבחין ברכב מהנתיב הנגדי הסוטה לכיוון שלו, והסיט את רכבו על מנת למנוע התנגשות חזיתית. תוך כדי כך הוא הבחין מולו בקיר של בית, ולכן **הסיט את ההגה** בתנועה חדה ימינה. הוא פגע ברכב חונה, אך חייו ניצלו. הרכב מהכיוון הנגדי נמלט, וכעת יש לברר את האחריות לנזק שנגרם לרכב החונה.

א. נהג – אדם המזיק

ראשית יש לברר מה מעמדו של הנהג המזיק, האם הוא אדם המזיק, או שהרכב עומד בפני עצמו ונחשב לממון המזיק. מתוך תשובת הרא"ש מתברר שהנהג ברכב נחשב כמזיק בידיים, ואינו יכול לטעון שהוא רק הפעיל את המכונית והיא הזיקה. השאלה שהרא"ש דן בה היא של אדם הרוכב על סוס והזיק תוך כדי רכיבה, ודינו שחייב לשלם כדין אדם המזיק בידיים. וכך כתב בשו"ת 'יחווה דעת' (ח"ה סי' טז):

כתב בשו"ת הרא"ש (כלל קא סימן ה'), שהרוכב על סוס אין לו רשות לרוץ במקום שיש בני אדם רוכבים או הולכים... וכל שכן בנוהג ברכב במהירות מופרזת שהסכנה הרבה יותר רצינית, שאין באפשרותו לעצור המכונית מיד כשירצה, אשר אם עבר ורמס וטרף אין מציל, וכן כל ביוצא בזה. והוא הדין לנידון דידן, שהרכב הוא כלי קטלני ביותר, ועלול מאד לפגוע ולסכן חיי אדם. ומי שלא נזהר לנהוג במתינות כראוי, נחשב הדבר לפשיעה, וקרוב למזיד הוא, ו**כהורג בידיים הוא**, ואם הוא כהן נפסל לדוכן.

ב. רכב המתפרץ לכביש

לכאורה הרכב שנמלט לא הזיק ישירות לרכב החונה, אלא גרם לרכב אחר להזיק לו. למרות זאת יש לחייבו מדינא דגרמי. ההבדל המרכזי בין גרמא לגרמי על פי הרא"ש הוא שבגרמי יש קשר ישיר ומוכרח בין המעשה והנזק - ברי היזקא, וזו לשונו:

ויש לחלק דכל היכא דהוא בעצמו עושה ההיזק לממון חבירו **וברי היזקא** מיקרי דינא דגרמי וחייב (ב"ב ב, יז).

וכך נראה מדברי הרמב"ם (הל' נזקי ממון פי"ד ה"ה) אשר פטר מוסר גחלת לחרש, שוטה וקטן משום שמעשה המזיק אינו גורם בהכרח לנזק:

השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, במה דברים אמורים שמסר להן גחלת וליבוה שדרך הגחלת להכבות מאיליה קודם שתעבור ותדליק, אבל אם מסר להן שלהבת חייב שהרי מעשיו גרמו. נראה שרכב המתפרץ לנתיב נגדי וגורם לסטייה של רכב אחר עונה על ההגדרה של קשר ישיר בין המעשה והתוצאה.

1. כוונה להזיק

אחד התנאים לחיוב גרמי על פי הרמב"ם הוא כוונה להזיק. אין זאת אומרת שהחוב יהיה רק בכוונת זדון, אלא כל שפעל במודע והתרשל, חייב. כך עולה מדברי הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ו ה"ד) לגבי חיוב דיין שטעה - כיוון שהתכוון להזיק:

אבל מי שאינו מומחה ולא קבלו אותו בעלי דיניו אין דיין בין טעה בין לא טעה וכל אחד בעלי זרוע ואינו בכלל הדיינים, לפיכך אין דיניו בין טעה בין לא טעה וכל אחד מבעלי דינים אם רצה חוזר ודן בפני בית דין, ואם טעה ונשא ונתן ביד חייב לשלם מביתו וחוזר ולוקח מבעל דין זה שנתן לו שלא כהלכה, ואם אין לו להחזיר או שטמא או שהאכיל דבר המותר לכלבים ישלם כדין כל גורם להזיק שזה **מתכוון להזיק** הוא.

מהלכה זו ניתן ללמוד שכוונה להזיק אינה בהכרח תוכנית מפורטת לגרום נזק, אלא רשלנות פושעת. המזיק אינו צריך לתכנן כיצד להזיק כדי להתחייב, די שיפעל במודע בחוסר אחריות.

דוגמה נוספת לעיקרון זה עולה מדברי הרמב"ם (הל' נזקי ממון פ"ד ה"א) הבאים: הכונס צאן לדיר ונעל בפניהן בדלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה ויצאת והזיקה פטור... היתה מחיצה בריאה ונפרצה בלילה או שפרצה ליסטים ויצאת והזיקה פטור, הוציאוה ליסטים והזיקה הליסטים חייבין.

לשון הרמב"ם 'הוציאוה ליסטים' עורר קושי אצל חכמי לונל: מדוע יש צורך בהוצאה, הרי די בפריצת הכותל?! הרמב"ם (שו"ת הרמב"ם, ס' תלב) השיב להם כך: הפרש גדול יש בין ליסטים שפרצו הדיר ובין חבירו שפרץ לפני בהמתו שהליסטים כוונתם לגנוב הבהמה לפיכך כל זמן שלא הוציאוה מרשות בעלים לא נתחייבו בגניבה ולא נעשית ברשותם ובעת שיוציאוה נעשית ברשותם ונתחייב בנזקיה אבל אם הניחוה שם הרי לא עשו הנזק שנתכוונו לו שהוא הגניבה ולפיכך פטורין אבל הפורץ גדר לפני בהמת חבירו אין כוונתו לגנוב ולא נתכוון אלא שתצא הבהמה ותזיק ויתחייבו הבעלים בנזקיה ולפיכך הוא חייב באותו נזק כדין כל מזיק...

כלומר אדם הפורץ גדר בפני בהמה כדי שתצא ותזיק חייב מדין מזיק, אולם, אם הכוונה הייתה לגנוב, יש צורך בביצוע של הגנבה כדי להתחייב. אם כוונה זו לא התממשה, אף שנגרם נזק - הגנב פטור.

ג. רכב אשר סטה ממסלולו

כאמור, הנהג סטה ממסלולו כדי למנוע התנגשות חזיתית עם הרכב שפרץ לעברו. מצב זה ודאי מוגדר כאונס, ובגמרא מובא שאדם המזיק חייב גם אם הזיק באונס: תנא דבי חזקיה אמר קרא פצע תחת פצע לחייבו על השוגג כמזיד ועל האונס כרצון (בבא קמא כו ב).

וכן פסק ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שעח סעי' א) בכמה מקומות שהמזיק באונס חייב כדלהלן:

אסור להזיק ממון חבירו ואם הזיקו אע"פ שאינו נהנה חייב לשלם נזק שלם בין שהיה שוגג בין שהיה אנוס... נפל מן הגג והזיק חייב לשלם נזק שלם בין שנפל ברוח מצויה בין שנפל ברוח שאינה מצויה.

לדעת התוספות אדם שהזיק באונס חייב דווקא אם מדובר באונס רגיל (כעין אבדה), אך אם הזיק באונס גמור (כעין גנבה) - פטור. הרמ"א¹ נקט כשיטתם וכתב במפורש שהחוב בהזיק באונס הוא דווקא באונס רגיל ולא באונס גמור. אולם מלשון ה'שלחן ערוך' נראה שלא קיבל את חילוק התוספות, ולשיטתו אין חילוק בין אונס רגיל לאונס גמור, וכן הבין הש"ך² את דעת ה'שלחן ערוך'. הואיל ובמקרה המדובר הנהג חשש מסכנת התנגשות, ודאי שהסטת הרכב נחשבת כאונס גמור, ולדעת הרמ"א יש לפטרו.

1. כניסה למצב של אונס

נראה שאין לפטור בטענת אונס, היות שההחלטה של הנהג לבחור באופן הזה של פגיעה ברכב החונה שוללת ממנו את הפטור מטעם אונס, והוא חייב לשלם כדין מציל עצמו בממון חבירו. יש לדמות זאת לדברי ה'אור שמח' על הרמב"ם. הרמב"ם מחלק באונסים לעניין העונש בין מי שאנסוהו לעבור ובין מי שהוא חולה ומתרפא בעבירה, וזו לשונו (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ד):

וכל מי שנאמר בו ייהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את השם, ואעפ"כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין אפילו הרג באונס, שאין מלקין וממיתין אלא לעובר ברצונו...

הרי לנו שאם עבר וחטא באחת מג' עבירות חמורות באונס, פטור מעונש, אף שעבר על התורה שאמרה ייהרג ואל יעבור. לעומת זאת כתב הרמב"ם בהמשך (שם, ה"ו):

כעניין שאמרו באונסין כך אמרו בחלאים, כיצד מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה עושין, ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים שאפילו במקום סכנה אין מתרפאין בהן, ואם עבר ונתרפא עונשין אותו בית דין עונש הראוי לו.

1. רמ"א, חו"מ סי' שעח סעי' א.

2. ש"ך, חו"מ סי' שעח ס"ק א.

יש להבין את ההבדל בין אונס שהגוי אונס אותו לאונס שהמחלה אונסת אותו לעבור ולהתרפא. הרי בשניהם יש פיקוח נפש ואונס גמור! על כך תירץ ה'אור שמח' שיש הבדל בין מקרה שכפו אותו עכו"ם לעבור על התורה, שזה נחשב לאונס ורחמנא פטריה, לבין מקרה שהוא עצמו בחר להתרפא בעבירה, שאז זה נחשב לרצון, ולכן הוא חייב בעונש. על דרך זו נהג שבמודע בחר להזיק לרכב חונה אינו פטור מתשלום.

ד. מציל עצמו בממון חברו

נהג הרכב שסטו ממסלולו בחר באופן מודע להתנגש ברכב חונה על מנת להציל עצמו. האם מציל עצמו בממון חברו משלם? בגמרא בבא קמא (ס ע"ב) מובא כי דוד שאל: 'מהו להציל עצמו בממון חברו?', והתשובה שקיבל היא:

אסור להציל עצמו בממון חברו, אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו.

נחלקו הראשונים אם האיסור להציל עצמו בממון חברו תקף גם לכתחילה או רק בדיעבד. פירוש: אם הוא תקף לכתחילה, המשמעות היא שעל האדם להסתכן ובלבד שלא ייקח ממון חברו, וזו המשמעות הפשוטה של הלשון - 'אסור להציל עצמו בממון חברו' - וכך פירש רש"י: 'וצילה - שלא ישרפוה הואיל ואסור להציל את עצמו בממון חברו'. לעומת זאת יש דעה לפיה האיסור מתייחס רק לחובת התשלום בדיעבד - כך התוספות: 'מהו להציל עצמו בממון חברו - איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש?' הרב אשר ויס (מנחת אשר, ויקרא, סי' נ) ביאר את ספק הגמרא:

כשיש מצב של פיקוח נפש ממש אין כלל ספק שמותר ואף חייב אדם להציל נפשו בממון חברו, הגמרא שאלה האם היתר גמור הוא להציל עצמו בממון חברו ואין בזה גדר כלל אלא הוי כעין גדר 'הותרה' - דממון האדם כהפקר הוא לגבי הצלת הנפש, וכשם שהבעלים חייבין להוריק ממנו כדי להציל את נפשו בממונו של זה - ולפי זה מותר לשרוף את הגדיש למנוע מסתור מן הפלשתים. צד אחר, שאיסור גזילה דחוויה מפני פיקוח נפש כשאר עבירות שבתורה אבל מכיוון שזה כעין גדר 'דחוויה' אין לשרוף גדישו של חברו אלא צריך לטרוח למצוא פתרון אחר. למעשה ההלכה נפסקה כמו פירוש בעלי התוספות והרא"ש, שמותר לאדם פרטי להציל את עצמו בממון חברו, אבל **בתנאי שישלם**, וכפי שנאמר ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שנט סעי' ד):

אפילו הוא בסכנת מות וצריך לגזול את חברו כדי להציל נפשו, צריך שלא יקחנו אלא על דעת לשלם.

ועל כך העיר הסמ"ע (ס"ק י'): 'אבל על דעת לשלם מותר, כיון שהוא בסכנת נפש, דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש'.

1. רודף

והנה ישנה תקנה לפטור את מי שמציל את חברו מתשלום, כפי שנאמר בגמרא (בבא קמא קיז ע"ב):

רודף שהיה רודף אחר רודף להציל, ושבר כלים, בין של נרדף בין של כל אדם - פטור, ולא מן הדין, אלא שאם אי אתה אומר כן, אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף.

ועל כן היה מקום לטעון כי אם ברכב שסטה ממסלולו היו עוד אנשים, הרי הנהג הציל אותם ופטור. אך נראה שבנידון זה אין לפטור את הנהג, הואיל וכל טעם התקנה הוא 'אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף', וכאן הוא עצמו בכלל הסכנה, ולכך אין סיבה לתקן ולפטור אותו מתשלום.

סיכום

נהג הרכב שסטה לכיוון הנגדי וגרם להתנגשות, חייב לשלם על הנזק. אם לא ניתן לגבות ממנו - הנהג שסטה במודע מהנתיב שלו ופגע ברכב חונה חייב לשלם, אף שהוא עשה זאת כדי למנוע תאונה חזיתית.

